

ÚVOD DO METAETIKY

PETR KOLÁŘ, VLADIMÍR SVOBODA: Logika a etika. Úvod do metaetiky. Praha, Filozofia 1997, 276 s.

Kniha P. Koláři a V. Svobodu s výstižným podtitulom *Úvod do metaetiky* je prvá rozsiahlejšia práca venovaná metaetickej problematike prístupná pre českého a slovenského čitateľa. Je určená študentom, doktorandom a aktívnym bádateľom v oblasti metaetiky, ale bude užitočná aj pre odborníkov zaoberajúcich sa etikou.

Cieľom autorov nebolo vytvoriť ucelený metaetický systém, ale uviesť čitateľa do metaetickej problematiky. Podávajú systematický výklad základných metaetických problémov a ich riešenia z vlastného pohľadu, inšpirovaného preskriptivistickými etickými koncepciami.

Práca však neplní len úlohu úvodu do novej problematiky, ale má zároveň aj charakter štúdie venovanej otázkam vzťahu medzi modernou logikou a etikou, ktorá obsahuje aj výsledky vlastného výskumu autorov v tejto oblasti.

Autori knihy sa hlásia k názoru, že etika je vo svojej podstate logickým skúmaním jazyka morálky, že je viac teoretická ako praktická. Svoj postoj jasne vyjadrujú citátom z Bertranda Russella: "Účelem (etiky) není praxe, ale tvrzení o praxi; a tvrzení o praxi nejsou praktická o nic víc, než jsou tvrzení o plynech plynná." (s. 13). Tým je vyjadrený rozdiel medzi etikou a morálkou. Vzhľadom na takéto vymedzenie etiky môžeme považovať metaetiku za ešte "menej praktickú", pretože sa už tradične charakterizuje obšahovaním rozdielu medzi metaetikou a etikou.

Takýto prístup zvolili aj P. Kolář a V. Svoboda. Druhá kapitola ich knihy je venovaná práve tomuto rozdielu. Metaetiku charakterizujú ako filozofickú disciplínu, ktorej skúmanie sa týka významu a použitia etických termínov, logickej analýzy mravných súdov a etických doktrín, povahy mravnej argumentácie a logiky mravného usudzovania, ako aj možnosti vybudovania etiky ako vedy racionálne založenej na použití logických metód. Odlišnosť metaetiky od etiky ilustrujú aj názornejšie odlišnosťou otázok, ktoré si kladú metaetici: "Čo znamená 'dobré'?", "Ako je definovaný termín 'dobré'?". Čo sa týka významu slova "dobrý", prichádzajú k záveru, že tento výraz neslúži primárne na prísúdenie nejakej konkrétnej vlastnosti hodnotenému predmetu. Jeho význam objasňujú pomocou pojmov ako postoj či uznanie.

Prehľad o najdôležitejších doktrínach, o ktorých sa diskutuje v súčasnej metaetike, nájdeme vo štvrtej kapitole. Všeobecne prijaté triedenie metaetických teórií neexistuje. Podľa autorov je primeranejšie hovoriť o metaetických uhloch pohľadu na jednotlivé členenia teórie ako o metaetických teóriách. Podávajú niekoľko kritérií metaetických teórií a predstavujú štyri významné moderné etické doktríny: utilitarizmus, emotivizmus, intuicionizmus a univerzálny preskriptivizmus. V ďalších kapitolách poukazujú na podstatu konkrétnych metaetických problémov. Vysvetľujú podstatu naturalistického omylu, za objaviteľa ktorého sa považuje G. E. Moore. Zaoberajú sa problémami súvisiacimi s pojmami faktu a hodnoty a vzťahom medzi nimi. Zdôrazňujú pritom existenciu rozdielu medzi faktálnymi a hodnotovými súdmi, vďaka ktorému neprípúšťajú žiadnu

naturalistickú redukciu hodnotových súdov na faktuálne. Poukazujú aj na istú súvislosť medzi faktami a hodnotami v spojitosti s tézou o superveniencii hodnôt na faktoch a s princípom zovšeobecniteľnosti mravných princípov, ktoré nijako nerušia rozdiel medzi faktami a hodnotami, a pritom nám umožňujú považovať mravné sudy za súčasť racionálneho diskurzu.

Autori neobchádzajú ani problém hodnotového subjektivismu a hodnotového objektivismu. Poukazujú na ťažkosti spojené s argumentáciou v prospech hodnotového objektivismu a prichádzajú k záveru, že ak sa má logicky dôsledná argumentácia opierať o odôvodniteľné predpoklady, musíme obhajovať iba takú formu objektívnosti mravných súdov, ktorá nepresadzuje ich absolútnu nezávislosť od ľudského pohľadu, ale ich relatívnu nezávislosť od názorov konkrétnych jednotlivcov a skupín jednotlivcov. Preto v etike na rozdiel od "vedy" nemôžeme hovoriť o objektívnosti.

Osobitnú pozornosť venujú autori preskriptívnemu jazyku, jeho vzťahu k jazyku morálky a k logike, ako aj predpokladom budovania logiky mravného diskurzu. Tento problém v dejinách etiky a filozofie vôbec nie je čímsi novým. Etickí filozofi sa od začiatku snažili zdôvodniť, legitimizovať alebo dokonca "dokázať" pravdivosť, správnosť či platnosť svojich morálnych koncepcií. Preto ich cieľom bolo vybudovať čosi, čo by potvrdilo správnosť ich doktrín a čo by malo status vedy, t.j. etiku. Výsledný efekt tejto snahy však odporoval jej zámeru. Etika sa z "vedy" vyčleňovala do sféry iracionality, hovorilo sa o relativizme, pravdách rozumu a pravdách srdca, až napokon sa ocitla etika mimo vedy, kde si chcela pôvodne získať svoje pevné postavenie. Na jednej strane bola teoretická filozofia alebo dokonca teoretický rozum, na strane druhej praktická filozofia a praktický rozum. Takto sa dostali do opozície aj logika a etika. Keď dávam logiku do opozície voči etike, mám na mysli presvedčenie, že na to, na čo si nárokuje logika, si etika nárokovať nemôže, názor, že etika nemôže "dokázať" správnosť svojich mravných súdov alebo ich odvodiť z nejakých mimomravných tvrdení. Takýto pohľad na etiku a jej vzťah k iným vedným disciplinám vrcholil u Davida Huma (P. Kolář a V. Svoboda jeho téze o logickej "priepasti" medzi faktuálnymi a hodnotovými súdmi venovali osobitnú kapitolu). V prácach metaetických filozofov sa opäť objavujú pokusy odvodiť morálne sudy z mimomorálnych, vety obsahujúce termín "mal by" z viet obsahujúcich termín "je", preskriptívne výroky z výrokov deskriptívnych, a to s využitím logiky, jej zákonov a úsudkových schém. Ide tu o snahu vypracovať logiku mravného diskurzu a etickej argumentácie a metaetika sa tak stáva akýmsi priestorom, kde logika začína komunikovať s etikou. Obrazu tejto "komunikácie" a jej smerovaniu venujú P. Kolář a V. Svoboda jednu tretinu svojej knihy. Jazyk morálky považujú za časť preskriptívneho jazyka, t.j. jazyka, v ktorom sa zvyčajne vyjadrujú sudy, ktorých používanie má nejakú vplyvať na naše rozhodovanie a konanie. Do takéhoto jazyka patria podľa nich všetky jazykové výrazy, ktoré vyjadrujú mravné sudy, čiže aj výrazy ako "dobré", "hodnotné".

"Vysloviť súd, ktorý říká, že niečo je mravně dobré, tedy znamená vyjádriť jistotu predstavu o tom, **co má byť**, resp. co se má dělat." (s. 110).

Autori nám ponúkajú základy logiky preskriptívneho jazyka založené na pojmoch platnosti a plnenia imperatívu. Robia tak v poslednej kapitole svojej knihy. Nerozpracávajú tu logiku mravného diskurzu, ale predkladajú princípy, ktoré považujú za

východisko pre komplexnejšiu výstavbu logickej teórie mravného diskurzu. V tomto zmysle vymedzujú základné pojmy ako platnosť, plnenie, operatívnosť a dodržanie kategorických a podmienených imperatívov, stanovené formačné pravidlá logiky imperatívov a formulácia kritéria logického vyplývania pre takúto logiku. Tu by som chcel pripojiť jednu kritickú poznámku. Základy logiky mravného diskurzu, ktorú načrtli P. Kolář a V. Svoboda, sú základom logiky preskriptívneho jazyka morálky. Všetky vyjadrenia obsiahnuté v jazyku morálky považujú z hľadiska ich povahy za preskriptívne. Otázka, ktorú si kladú aj autori, znie: Je prijatie takejto tézy opodstatnené? Sú výroky, v ktorých sa pripisuje predikát "dobry" nejakému subjektu, iba regulatívne a ich vyslovením vlastne iba dávame návod na isté konanie? Ak by to tak nebolo a výrazy ako "dobry" by obsahovali aj deskriptívnu zložku, mohli by sme pochybovať o tom, či logika mravných súdov vybudovaná ako logika preskriptívneho jazyka morálky je skutočne logikou mravných súdov, a nie logikou iba akýchsi vyabstrahovaných zložiek mravných súdov. P. Kolář a V. Svoboda tvrdia, že vyslovenie výrokov o tom, že niečo je dobré, dáva návod na isté konanie a zaväzuje ich nositeľa konať podľa tohto návodu. Čo takéto tvrdenie vlastne znamená? Vezmime si takýto príklad: máme troch ľudí, z ktorých jeden vysloví výrok "Pomôcť trpiacemu je dobré", druhý nepovie nič a tretí je etik, ktorý je presvedčený, že výrok toho prvého má taký charakter, ako tvrdia P. Kolář a V. Svoboda. Predpokladajme, že títo traja ľudia by stretli trpiaceho človeka. Etik by prvému zrejme povedal, aby trpiacemu pomohol, pretože ho k tomu zaväzuje vyslovenie výroku, ktorý vyslovil. Druhému by asi nepovedal nič a myslel by si, že ho nič nezaväzuje pomôcť trpiacemu. Takýto etik by si za svoju úvahu veľa obdivu u svojich kolegov nezískal. Myslím, že tvrdiť, že to, čo zaväzuje človeka nejako konať, nie je vyslovenie výroku, ale povaha skutočnosti (v etike označovanej ako mravná skutočnosť), o ktorej takýto výrok niečo vypovedá, znamená tvrdiť niečo, čo je etike a jej jazyku vlastné. Jazyk etiky nie je výlučne preskriptívny, ale aj deskriptívny. Inou otázkou je, či je takýto jazyk opodstatnený. Faktom zostáva, že je to jazyk etiky. A ak chceme budovať logiku etického diskurzu, mali by sme to zohľadniť, inak nám hrozí istý redukcionizmus, ktorý by sa v krajnom prípade mohol považovať za zrušenie etiky.

P. Kolář a V. Svoboda ukázali, ako možno založiť logiku preskriptívneho jazyka. Chceli tým podporiť názor, že odmietnutie všetkých foriem etického redukcionizmu nevedie k vytlačeniu mravnosti do sféry iracionality. Nie som si istý, či autori naozaj odmietli všetky formy etického redukcionizmu. Myslím, že ich metaetická koncepcia sa týka iba istého aspektu jazyka etiky, a to jeho preskriptívnej povahy, pričom iný jeho aspekt prehliadajú. To ale nijako neznižuje význam výsledkov, ku ktorým vo svojej knihe dospeli. Považujem ju za výborný úvod do metaetiky, ako aj za štúdiu podnecujúcu ďalšie metaetické výskumy. Som presvedčený, že český a slovenský čitateľ ju len uvíta, a to nielen preto, že v čase, keď vyšla, to bola jediná publikácia svojho druhu na našom knižnom trhu.

Miroslav Mandzela

Mgr. Miroslav Mandzela
Katedra filozofie FH TU
Hornopotočná 23
917 01 Trnava
SR